

پژوهش‌نامه تبلیغ و ارتباطات دینی

سال اول، شماره اول، بهار ۱۴۰۳

راهکارهای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان^۱

سیده‌های حسینی بامیانی^۲

چکیده

هدف از نوشتار حاضر، شناخت راهکارهای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان است که براساس روش توصیفی و اسنادی تحلیل شده است. بحث مفهوم‌شناسی، مبانی نظری پژوهش، بیان راهکارها پیش‌گیری و قانون‌مندی‌های استفاده از رسانه‌ها توسط خانواده: ممنوعیت و محدودیت استفاده از رسانه در هنگام صرف غذا است، در اتاق خواب و چت و مکالمات غیرضروری. استفاده گزینش شده از رسانه‌ها. ترویج بازی‌های جسمی و فکری، عدم قرار دادن تلویزیون و یا کامپیوتر در فضای مخصوص و سر بسته. حفظ صمیمیت و ایجاد محبت در خانواده و همراهی آن‌ها با فرزندان در استفاده از فضای مجازی، هم‌قد و هم‌فکر شدن والدین با کودکان؛ هرچند والدین و یا فرزندان علاقه‌ای برای همراهی ندارند و توصیه به همراهی می‌شود والدین مواظب باشند در صورت برخورد با صحنه مستهجن برخورد لحظه‌ای نمایند چنانکه احتمال می‌رود شخصیت کودک خرد شود و نتیجه معکوس می‌تواند داشته باشد حتماً صبر نماید با آمادگی به صورت غیرمستقیم تذکر دهند والدین سعی کنند الگوی برتر باشند و مراقب فرزندان، پدر و مادرهایشان باشند. در اخیر اشاره دارد به راهکارهای فردی: شامل یکسری اقداماتی می‌شوند که از جانب خود فرد قابل اعمال هستند از قبیل خودکنترلی و خود نظارتی‌ای داشتن به تعلیم و باورهای دینی دوری از استفاده اعتیادآور. اشاره دارد به راهکارهای آموزشی؛ والدین و مدارس فرصت‌ها و تهدیدها فضای مجازی برای کودکان آموزش دهند.

کلیدواژگان: آسیب، راهکار، فضای مجازی، کودکان و سایر.

۱. دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۵

پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۸

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دین و رسانه، عضو انجمن تبلیغ و ارتباطات، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی.

S.h.hosini2020@gmail.com

حسینی بامیانی، سیده‌های، (۱۴۰۳)، راهکارهای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان، پژوهش‌نامه تبلیغ و ارتباطات دینی، شماره اول، سال اول، ص ۱۵۲ - ۱۲۳.

کودکان و نوجوانان نسبت به سایر اقشار جامعه آسیب‌پذیرتر هستند این به معنای این نیست که ما آن‌ها را از فضای مجازی کاملاً جدا بکنیم و معمولاً قطع ارتباط کامل کودکان و نوجوانان با فضای مجازی توصیه نمی‌شود؛ اما نقش خانواده و همراهی آن‌ها با کودکان در فضای مجازی خیلی پررنگ است باعث می‌شود کودکان کمتر دچار آسیب شوند، اگر والدین در عصر حاضر کودکانشان را همراهی نکنند و به آن‌ها کمک نکنند تا به سلامت از لبه تاریک فضای مجازی عبور کنند فردا برای نجات آن‌ها شاید دیر باشد.

پژوهش حاضر درصدد است با مطالعه روشمند و علمی اسنادی (راهکارهای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان) را مورد ارزیابی قرار دهد. بنابراین می‌توان سؤال اصلی پژوهش را این‌گونه مطرح کرد. چه راهکارهای برای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان وجود دارند؟

مفهوم‌شناسی

معمولاً هر پژوهشی؛ دارای یکسری مباحث مفهومی می‌باشند که به‌غیراز توضیح و بیان آن‌ها بحث‌های اصلی تحقیق قابل حل و روشن نخواهد بود یعنی ابهام دارد در این مبحث به این نکات بیشتر توجه می‌شود.

۱. فضای مجازی

این عبارت را شاید زیاد در چند دههٔ اخیر شنیده و یا حتی به‌کاربرده باشیم ولی واقعاً معنا و مفهوم آن چیست؟ و ریشه آن از کجا آمده است؟ و چه مواردی را در دنیای امروزی دربرمی‌گیرد؟

۱. تفاوت فضا و مکان

برای درک بهتر این واژه ابتدا قصد بر این شد که به تفاوت بنیادی میان دو تا کلمه «فضا» و «مکان» اشاره صورت گیرد. اولین تفاوت چشم‌گیری که می‌توان به آن اشاره کرد، انتزاعی بودن «فضا» در مقابل «مکان» است، به طوری که حتی تصور کردن «فضا» برای ما انسان‌ها که در دنیای واقعی زندگی می‌کنیم، دشوار به نظر می‌رسد.

فضا، در واقع به همه جا اطلاق می‌شود، چندبعدی و قابل تغییر است، نمی‌توان انتهای آن را متصور شد و این در حالی است که مکان دارای مرزهای مشخص است و به نوعی حاصل تجربیات بشر است. به عبارتی می‌توان گفت هر چیزی که در مقابل حقیقی قرار گیرد به نوعی مجازی محسوب می‌شود؛ و همین امر موجب تمایز آن با دنیای واقعی و طبیعی است.

«فضای مجازی» که از آن به سایبر (Cyberspace) در زبان انگلیسی تعبیر می‌شود «فضای تئوری است که ارتباطات و تعامل‌های انسان‌ها از طریق کامپیوتر و فناوری‌های نوین بدون در نظر گرفتن زمان و مکان در آن رخ می‌دهد.» (مرادی، کردلو، بهار و تابستان ۱۳۹۶: ۵)

بنا به تعبیر دیگر؛ فضای مجازی یک پدیده اعجاب‌برانگیزی می‌باشند که در مرور زمان تمام ارزش‌های زندگی انسان اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی آموزشی، خانواده کی تأثیراتی متعدد منفی و مثبت زیادی در میان ماها گذاشته است. قدرت و جاذبه این ابزارها تا بدان حد می‌باشند که افراد سراسر جهان را به خودشان فریفته نموده است متأسفانه در حریم خصوصی افراد نفوذ بالا نموده است افکار و اندیشه و اعتقادات و زمینه نفوذ فرهنگ بیگانه را با کم‌ترین دقت زمینه‌سازی می‌نماید. (قاسمی، ۱۳۸۹: ۸)

البته تعریف‌های متعدد از فضای مجازی ارائه شده است؛ آن را به محیطی دیجیتالی تشبیه نموده است که در آن امکان تعامل انسان با انسان فراهم شده است و طی آن ارتباطی پرسرعت که تا پیش از این بشر در رویاروی دستیابی به آن بوده است حاصل می‌گردد. بنا به تعریف دیوید بل: فضای مجازی فقط مجموعه‌ای سخت‌افزار نیست بلکه مجموعه‌ای از تعاریف نمادین است که شبکه‌ای از عقاید باورها را در قالب دادوستد رد بدل می‌کنند. (پوریان، نصیری، ۱۳۹۷: ۳۸-۲۷)

همان‌طور که قبلاً هم اشاره صورت شد، فضای مجازی، از آن جهت، به مجاز اطلاق می‌شود، چون که در آن مکان و محیط نقش ندارد همه تعاملات توسط الکترونیک و امواج رخ می‌دهد.

بنا به تعریف اخیر، فضای مجازی به یکسری شبکه‌ها و زیرساخت‌ها فنی، رایانه‌ای مخابراتی اطلاق می‌شود که در سطح جهان با همدیگر پیوسته و مرتبط هستند. (السان، ۱۳۹۶: ۱۷) می‌توان گفت در بین تعریف‌ها ارائه‌شده تعریف اخیر جامع‌تر و کامل‌تر است.

۲. سایر

واژه سایر از لغت یونانی (kybemetes) به معنی سکان‌دار یا راهنما مشتق شده است. این اصطلاح نخستین بار توسط یک ریاضی‌دان به نام تور پرت ون تر (Norbert Wiener) در سال ۱۹۴۸ در کتاب با عنوان سایرنتیک و کنترل در ارتباط بین حیوان و ماشین انسان با انسان بکار برده شده است. انسان‌ها کاملاً یک موجود اجتماعی است و هر آنچه در اجتماعی شدنش کمک نماید متوسل می‌شوند در فضای مجازی نیز همچنین است دوست دارد بروز و ظهور داشته باشد؛ مورد استقبال این موجود قرار می‌گیرد. (حیدرزاده، ۷ مهر ۱۳۹۳ <https://iqna.ir/fa/news>) شبکه‌های اجتماعی نیز دارای وبسایت‌هایی هستند که به کاربران امکانات می‌دهند، علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خود را با یکدیگر به اشتراک بگذارند. وبلاگ، تلگرام، فیس‌بوک «توییتر»، «یوتیوب» واتساپ و پادکست از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند (رحمان زاده، ۱۳۸۹: ۴)

مبانی نظری پژوهش

الف) راهکارهای خانوادگی مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان

فضای مجازی امروزه به‌خوبی توانسته‌اند در میان خانواده‌ها جابازکرده و آن فاصله حضور چهره به چهره افراد را که به‌راحتی، نصیب افراد نمی‌شدند را درهم‌شکسته و تبدیل به یک دهکده جهانی نماید. شبکه‌های اجتماعی مجازی علاوه بر فرصت‌ها دارای یکسری تهدیدهای است، سلامت، انسجام خانواده‌ها را تهدید می‌نماید. ترویج خانواده نامرتب و به‌هم‌ریخته به‌جای خانواده منظم و مقید، از بین رفتن حریم‌های خصوصی بین فرزندان و والدین، کاهش نقش تربیتی خانواده‌ها، عادی‌سازی خیانت همسران به یکدیگر یا ناپایداری ازدواج‌ها، عادی جلوه دادن روابط جنسی دختر و پسر و یا افزایش روابط دختر و پسر در

زمان نامزدی بدون عقد. ترویج فرهنگ هم پاشی به جای ازدواج. (شکریگی، پاییز ۱۴۰۰: ۱۸)

استفاده کودکان از فضای مجازی باعث به وجود آمدن یکسری فرصت‌ها و تهدیدهای شده است که می‌توان از تهدیدات آن به چاقوی دو لبه تعبیر کرد. در این میان کودکان و نوجوانان به دلیل وجود حس کنجکاوی و روحیه جستجوگرشان و البته به دلیل جذابیت‌های بالای این تکنولوژی و محصولات مشتق از آن مثل بازی‌ها و سایت‌ها، نرم‌افزارهای سرگرم‌کننده همیشه در خط اول تهدیدات قرار دارند طبق یک آمار منتشرشده ۴۰٪ کودکان و ۷۲٪ کودکان زیر ۸ سال از تکنولوژی‌های مثل تلفن همراه تبلیات استفاده می‌کنند و جالب‌تر اینکه مدت‌زمان استفاده کودکان از این موارد بیشتر از ساعتی است که آن‌ها از مدرسه استفاده می‌کنند. کودکان ما بیشتر از اینکه باهم سن سال‌های خودشان باشند و بازی کنند این اوقات فراغت را با لب تاپ تبلیات و گوشی‌های هوشمندشان می‌گذرانند. در این میان علاوه بر عوارضی مانند دوری کودکان از محیط خانواده اتلاف وقت آسیب‌های روحی روانی جسمی مثل گوشه‌گیری کاهش خلاقیت و ضعف بینایی و اعتیاد اینترنتی باید به دو مورد بسیار خطرناک اشاره کنیم؛ یکی رفتارهای خشونت‌آمیز حاصل از بازی‌ها رایانه دوم بلوغ زودرس جنسی به‌واسطه دیدن و شنیدن و خواندن بسیاری از عکس‌ها، فیلم‌ها و مطالب خواسته و ناخواسته در این میان در دسترس کودکان ما قرار می‌گیرند. طبق آمار جهانی از هر ده نوجوان ۹ نفر از آن‌ها به‌صورت ناخواسته در وب‌گردی‌ها با سایت‌ها ضد اخلاقی و مستهجن روبرو می‌شوند و حالا شما این مواجهه ناخواسته را با روحیه کنجکاو کودکان همراه کنید که اتفاقاً گردانندگان این سایت‌ها هم با اطلاع از همین خاصیت جستجوگر کودکان مقاصد سوء خودشان دست پیدا می‌کنند حالا در این آشفته‌بازار سایت‌ها و نرم‌افزارها بازی‌ها شاید آگاهی والدین و در پی آن هدایت و کنترل کودکان در این فضا تا حدی طبعاً کم کنند در این میان قرار دادن رایانه‌ها در اتاق نشیمن منزل، گفتگو و بیان خطرات این فضا با زبان ساده و البته مهربان استفاده والدین از نرم‌افزارها محدودکننده و کنترل‌کننده همراهی با کودکان در بازی‌ها برای هدایت و آن‌ها به استفاده بازی‌های سالم مفید قرار دادن محدودیت زمانی برای استفاده از این تکنولوژی‌ها تا حدی می‌تواند تا حد

زیادی سلامت روحی و جسمی کودکان در این میدان پر از خوف خطر تأمین کند. لازم به اشاره است استفاده از شبکه‌های اجتماعی فراگیر است یعنی همه‌ای کاربران از آن استفاده می‌کنند. این استفاده اگر مدیریت شود کاربران کمتر دچار آسیب خواهد شد و اگر مدیریت نشود ممکن است والدین فرزندان خود را از دست بدهند که خود یک تهدید بزرگی برای یک خانواده محسوب می‌شود. حالا این تهدید را چطور می‌شود به یک فرصت تبدیل کرد؟

مدیریت رسانه و آشنایی با راهکارهای مدیریت این فضا، باعث می‌شود که مخاطبان از جانب محتوای رسانه‌ها آسیبی ندیده و تنها به استفاده‌های درست و مطلوب از آن روی آورند. در ادامه به چند راهکار، اشاره می‌کنیم که توجه به آن‌ها می‌توان، بخش عمده-ای از رسانه را مدیریت کند. (تراشیون، ۱۳۹۹: ۶۹)

۱. قانون‌مندی استفاده از رسانه؛ قانون، مجموعه بایدها و نبایدهایی است که شیوه رفتار انسان‌ها را در زندگی اجتماعی تعیین می‌کند؛ امری است ضروری و همه افراد بشر در هر شرایط زمانی و مکانی به آن نیازمند هستند؛ زیرا با نبود قانون، ایجاد اصطکاک و اختلاف میان افراد جامعه، اجتناب‌ناپذیر و درعین حال آسیب‌زا است. استفاده از رسانه نیز از این امر مستثنا نیست و باید قانونمند باشد تا محتوای رسانه‌ها آسیبی به مخاطب نرساند. البته در قانون‌گذاری دو امر را نباید فراموش کرد:

۱. هماهنگی زن و شوهر در قانون‌گذاری؛ مثال خانم خانه می‌گوید: «از این به بعد سر سفره غذا، تلویزیون را خاموش می‌کنیم». مرد خانه باید بگوید: اولین موافق، من هستم، نه اینکه بگوید: «خانم، دوباره چه شده تصمیم جدی گرفتی؟» همین حرف برای عدم رعایت قانون از طرف فرزندان کافی است؛ لذا ما باید قانونی که به مصلحت خانواده وضع شده است را بپذیریم و لو اینکه خلاف میل و مصلحت ما باشد؛ به‌عنوان مثال: پدر خانه خسته است و تازه از سرکار آمده؛ اما مصلحت خانواده در این است که به تفریح بروند، مرد خانه در این‌گونه مواقع باید از منافع فردی خویش عقب‌نشینی کند.

۲. عمل به قانون: وضع شده، شرط تداوم آن است؛ زیرا فرزندان، در تمام کارها از والدین

الگو گیری می کنند، لذا اگر والدین، عامل به قانون نباشند، نباید انتظار داشته باشیم که فرزندان به آن عمل کنند.

۲. استفاده از رسانه در هنگام صرف غذا ممنوع

بهتر است هنگام صرف غذا، رسانه‌ها و خصوصاً تلویزیون محدود شود، حتی اگر برنامه مذهبی بسیار خوبی داشته باشد، به دو دلیل، توجه به طعام و رازق آن، قرآن می فرماید:

﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ﴾ (عبس: ۲۴)؛ انسان، مأمور به تفکر در غذا، به عنوان یکی از نعمت‌های خداست، زیرا خوردن و بی فکری کار حیوان است. (قرائتی، ۱۳۷۴: ۳۸۸)

امام علی علیه السلام می فرماید: «به هنگام غذا خوردن خدا را یاد کنید و از بیهوده‌گویی اجتناب کنید، زیرا که طعام، نعمت و رزقی از جانب خداوند بر شماست که در آن، خدا را یاد و شکر گویند». (کلینی، ج ۶: ۲۹۶) بنابراین زمان صرف غذا، بهترین زمان برای این که اعضای خانواده در کنار هم باشند؛ هم به طعام و رازق آن و هم به یکدیگر توجه کنند و به صحبت‌های خودمانی پردازند. تحقیقات نشان می دهند کودکان زمان بیشتری صرف تماشای تلویزیون می کنند، به خوردن خوراکی بیشتر هنگام برنامه‌های روی می آورند. طبق آنچه گفته شده است «به ازای هر ساعت تماشای تلویزیون، ۱۶۷ کیلو کالری اضافی در عرض یک روز به مصرف کودکان می رسد» که در نتیجه منجر به اضافه وزن و بیماری چاقی می گردد. (مونبیت، دی ماه ۱۳۸۵: ۱۹)

۳. مدت زمان استفاده

مدت زمان استفاده از رسانه نیز باید قانونمند گردد؛ بدین گونه که استفاده از رسانه برای کودکان کمتر از ۲ سال ممنوع شود؛ زیرا آسیب‌های شدیدی حتی نسبت به مهارت‌های کلامی آن‌ها وارد می کند؛ اما نسبت به کودکان بالای ۲ سال، ۲ ساعت در شبانه‌روز کافی است. بهتر است به جای استفاده از رسانه، اعضای خانواده دورهم بنشینند و برنامه‌های متنوع باهم داشته باشند که بسیار مورد سفارش اهل بیت علیهم السلام است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ حَبِيبٌ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ اِعْتِكَافٍ فِي مَسْجِدِي هَذَا؛

نشستن مرد در کنار خانواده‌اش از اعتکاف در مسجد من بالاتر است)). (ورام، ج ۲، ۱۴۱۰ ق: ۱۲۲) این روایت در فرهنگ دینی ما وارد شده است اما مشاهده می‌کنیم که در کشور ژاپن به آن عمل می‌شود. این نشان از ضعف مدیریتی ما است؛ لذا ساعت استفاده از رسانه را باید به نفع خانواده کاهش داد.

۴. زمان استفاده (آغازین و پایان)

کودکان باید در استفاده خود از فضای مجازی برنامه و زمان‌بندی داشته باشند و ساعاتی را، با خاموش کردن وسایل ارتباط جمعی و اینترنتی، به گفت‌وگو و بحث‌های خانوادگی اختصاص دهند خانواده می‌تواند برای فرزندان خود وقت تعیین کند: شما می‌توانید از این ساعت تا این ساعت از رسانه استفاده کنید.

گاه مشاهده می‌شود که افراد چنان در اتاق‌های گفتگو غرق می‌شوند که حتی زمان صرف غذا را فراموش می‌کنند، این علائمی شباهت به معتادان دارند. بسیاری از آنان از بی‌خوابی رنج می‌برند، خسته‌اند و روابطشان با اطرافیان به حداقل رسیده است. (جعفریان یسار، ش ۱۰، ۱۳۹۵: ۱۷)

۵. استفاده از رسانه در اتاق خواب ممنوع

همان‌طور که خانواده‌ها حساسیت‌های ویژه‌ای در تنها بودن کودکان (دختر و پسر) و نوجوان خود در محیط بیرون از خانه دارند، دقیقاً همان حساسیت‌ها را باید در فضای مجازی نیز داشته باشند و نگذارند فرزندان‌شان به‌تنهایی وارد دنیای مجازی و شبکه‌های اجتماعی شوند، برای عدم برانگیختن حساسیت خود نسبت به حضور نوجوانان و جوانان در فضای مجازی می‌توانند رایانه را در فضای عمومی بگذارند و از قرار دادن رایانه در اتاق خواب و فضای سر بسته که از آن به اتاق شیشه‌ای تعبیر می‌شود بپرهیزند.

۶. مکالمات و چت‌های غیر ضروری ممنوع یا محدود

حدود ۶۷٪ از دانش‌آموزان به دلیل احساس تنهایی، رو به فضای مجازی و چت می‌آورند. وقتی که نیازهای عاطفی اعضا خانواده در خانواده تأمین نشود، این نیاز درجایی

دیگر تأمین خواهد شد. یک دیگ بخار را در نظر بگیرید، یک سوپاپ روی آن نصب شده است، صحبت کردن خانم‌ها و گوش دادن آقایان به این صحبت‌ها، بی‌شبهت به آن سوپاپ اطمینان نیست. وقتی خانم خانه، کسی را نداشته باشد که با او صحبت کند؛ مانند سوپاپ اطمینان زودپز، فعال شده و به صحبت کردن با دیگران در فضای مجازی روی خواهند آورد؛ بنابراین تأمین سلامت روحی روانی عاطفی خانواده بسیار مهم است.

حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (دام‌ظله) راجع به خانواده می‌فرماید: مسئله‌ی خانواده مسئله‌ی بسیار مهمی است؛ پایه‌ی اصلی و سلول اصلی در جامعه است، نه اینکه اگر این سلول سالم شد، سلامت به دیگرها سرایت می‌کند؛ بلکه به این معناست که اگر سالم شد، یعنی بدن سالم است. بدن که غیر از سلول‌ها چیزی دیگری نیست. هر جهازی، مجموعه سلول‌هاست. اگر ما توانستیم سلول‌ها را سالم کنیم، پس سلامت آن جهاز را داریم. مسئله این‌قدر اهمیت دارد. (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴) خانواده‌ها می‌بایست محدودیت‌هایی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم برای حضور فرزندان مخصوصاً دختران در استفاده از اینترنت اعمال نمایند. شناسایی سایت‌های معتبر و تفریحی و خبری و ... ذخیره آن‌ها در سیستم و ارائه آن سایت‌ها به فرزندان جهت استفاده ایشان از جستجوی بی‌هدف در اینترنت مانع می‌شود تا فرزندانمان از آسیب فضای مجازی و اتلاف وقت و جوانی در امان بمانند (جعفریان‌پسار، ش ۱۰، ۱۳۹۵: ۸)

۷. گزینش گرایی در استفاده از رسانه

گزینش گرایی؛ بدین معناست که اعضای خانواده، برنامه‌های رسانه را گلچین کرده و فقط هنگام پخش آن برنامه، تلویزیون، روشن و استفاده شود. کودکان نیز باید همین‌گونه باشند؛ یعنی برنامه‌ای را که والدین برای آن‌ها انتخاب کرده‌اند و موردعلاقه آن‌ها هست، سر ساعت ببینند و سپس تلویزیون را خاموش نمایند. (تراشیون، ۱۳۹۹: ۷۲-۷۳)

۸. ترویج بازی‌های جسمی و فکری در میان کودکان

کودکان که از بدو زندگی و در دوران کودکی به دلیل کمبود فضاهای تفریحی و آموزشی

در منزل با بازی‌های کامپیوتری مشغول می‌شوند، به‌مرور نوعی انزوای طلبی را پیش می‌گیرند که در نهایت باعث منزوی شدن آنان از اجتماع می‌شود. حال آنکه کودکان در دوران رشد باید با هم‌نوعان هم‌سن خود بازی‌های دسته‌جمعی انجام دهند تا ارتباطات اجتماعی را فراگیرند. منزوی شدن کودک و بازی با افراد که در دنیای واقعی وجود خارجی ندارند، در آینده ممکن است آثار بسیار منفی و نامطلوبی را در رفتارهای اجتماعی کودک ایجاد کند. همچنین قهرمانانی که در بازی‌های رایانه‌ای ظاهر می‌شوند با تصویر و صحنه‌های خشونت‌آمیز همراه هستند که تأثیرات منفی فرهنگی اجتماعی را به دنبال دارد.

بازی، دنیای کودکان است. اهل بیت علیهم‌السلام فرمودند: کودکان تا هفت سال بازی کنند. گاهی اوقات ما خودمان را آگاه‌تر از اهل بیت علیهم‌السلام می‌دانیم و به سفارش مهم اهل بیت علیهم‌السلام در مورد کودکان توجه نمی‌کنیم و در زمان بازی کودک، او را در انواع کلاس‌ها نام‌نویسی می‌کنیم اهل بیت علیهم‌السلام فرموده او را رها کن، نه اینکه بالاجبار او را در کلاس حفظ قرآن، ژیمناستیک، نقاشی و... شرکت بده.

بازی‌های جسمی باعث می‌شود انرژی نهفته کودکان خالی گردد؛ در غیر این صورت، این انرژی‌ها علاوه بر تبدیل به چربی و انواع بیماری‌ها، تبدیل به شرارت نیز خواهد شد. بازی‌های فکری نیز جهت پرورش هوش و خلاقیت فکری کودکان، موردنیازی است. کودکان خود را به بازی‌های فکری علاقه‌مند کنید. بازی‌های فکری برای آن‌ها تهیه می‌کنید. مشکل در علاقه‌مندسازی کودکان به بازی‌های فکری این است که والدین روش این بازی‌ها را نیاموخته و نمی‌دانند چگونه با فرزند خود بازی کنند. اینکه امروزه اسباب‌بازی‌ها فقط، کمد کودکان را اشغال نموده و مورد استفاده قرار نمی‌گیرند، دلیلش این است که کودک از این اسباب‌بازی‌ها لذت نبرده است؛ بنابراین، اگر والدین لذت بازی‌های جسمی و فکری را به کودکان نشان بچشانند، محال است کودک، بازی‌ها را کنار بگذارند. (تراشون، ۱۳۹۹: ۸۱)

خانواده فرزندان را به شرکت فعالیت‌های اجتماعی تشویق کرده و از سرگرمی‌های تفریحی، ورزشی فرزند خویش غافل نشوند، گذراندن اوقات بیش‌تری با فرزندان در فضای

بیرون از خانه و داخل خانه به طوری که فرزندان از نظر عاطفی، احساس خلأ نکنند و جهت جبران این کمبود به فضای مجازی پناه نبرند.

امیرالمؤمنین علی خطاب به امام حسن علیه السلام می فرماید: «فَبَادِرُنْكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَقْسُوَ قَلْبُكَ وَ يَشْتَغِلَ لُبُّكَ». (نهج البلاغه، نامه ۳۱) در تربیت تو شتاب کردم پیش از آن که قلب تو سخت شود و ذهن تو مشغول گردد. این خطاب حضرت به فرزندش از اهمیت بالای جهت تربیت فرزندان توسط والدین برخوردار است فرمود: قبل از این که دیگران در این زمین خالی بذر بپاشند خود شما در این زمین بذر بپاشید. فرمود: «بَدِرُوا أَحْدَانَكُمْ بِالْحَدِيثِ قَبْلَ أَنْ تَسْبِقَكُمْ إِلَيْهِمُ الْمُرْجِيَةُ» (طوسی، ج ۸، ۱۳۶۵: ۱۱۱) در تربیت فرزندان با احادیث ما شتاب کنید قبل از این که مرجئه (یکی از فرقه های گمراه) در تربیت آن ها به شما سبقت بگیرند؛ یعنی قلب جوان مانند زمین خالی است، هرچه در آن پاشیده شود می پذیرد. توجه داشته باشند و بدانند جوانی سن غلیان احساسات و عواطف است و اگر از جذب جوان به سمت خود غافل شوند فرزندان برای جبران مهر محبت و خلع عاطفی سراغ فضای مجازی می روند. از ویژگی های مهم جوان آرزوهای زیاد و بلندپروازی است. البته آرزو داشتن بد نیست. بلکه رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرمایند: «الْأَمَلُ رَحْمَةٌ لِأُمَّتِي وَ لَوْ لَأَ الْأَمَلُ مَا رَضَعَتْ وَالِدَةٌ وَ لَدَهَا وَ لَأَ غَرَسَ غَارِسٌ شَجْرًا» (مجلسی، ج ۷۴، ۱۳۱۵: ۱۷۳) آرزو برای امتم رحمت است اگر آرزو نبود هیچ مادری فرزند خود را شیر نمی داد. هیچ باغبانی درخت نمی کاشت؛ اما تبیین آرزومند بودن را در کلام امیرالمؤمنین علیه السلام این گونه می خوانیم: به یقین بدان که تو به همه آرزوهای خود نخواهی رسید. از مرگ جلو نمی آفتی و بر راه کسی می روی که پیش از تو می رفت. پس در به دست آوردن دنیا آرام باش و در مصرف آنچه به دست آوردی نیکو عمل کن زیرا چه بسا تلاش بی اندازه برای دنیا که به تاراج رفتن اموال کشانده شد. (نهج البلاغه، نامه ۳۱)

۹. تلویزیون را هیچ وقت درجایی اختصاصی قرار ندهید

تلویزیون در خانه، نباید بیشتر از یکی باشد؛ زیرا تلویزیون‌های متعدد؛ یعنی ایجاد مسیرهای متعدد برای دور شدن افراد خانواده از همدیگر. مبادا آن روز بیاید که اعضای خانواده‌ها در اتاق‌های خود تلویزیون، کامپیوتر یا تلفن همراه داشته باشند که مصیبت بسیار بزرگی برای تربیت خواهد بود.

۱۰. خانواده: ایجاد صمیمیت و محبت

به اذعان روان‌شناسان و مشاوران خانواده: «وجود محبت و صمیمیت در خانواده، مهم‌ترین عامل احساسات رضایت اعضای خانواده از زندگی است». با نبود صمیمیت، وقوع اختلاف و مشاجره، ممکن است هر لحظه خانواده را تهدید کند.

آیا اعضای خانواده در کنار تلویزیون لذت بیشتری می‌برند و یا در کنار همدیگر؟ پیامبر اکرم ص فرمود: «مردی نیست که خوشحال کند محرمش را مگر اینکه خداوند او را در قیامت شاد خواهد نمود». (عاملی، ج ۱۵، ۱۳۶۷: ۱۰۴) اگر پدر وارد خانه شد و اهل خانه از آمدن او خوشحال شدند، نشان از صمیمیت پدر است ولی اگر وارد خانه شد و اهل خانه گفتند: «آه دوباره آمد»، این نگران‌کننده است.

فرمول اثرگذاری: محبوب بودن + موفق بودن + الگو بودن، مادری که نماز اول وقت می‌خواند ولی در هنگام نصیحت به دخترش می‌گوید: «درس بخوان تا فردای مثل من بدبخت نشوی»؛ بدین معناست که من الگوی ناموفق هستم از من تبعیت نکن. پدری که می‌آید خانه و می‌گوید: «حوصله ندارم، حال ندارم، خسته‌ام»، این جملات بدین معناست که خود را کوچک کرده است. با این وضعیت نماز شب خوان هم باشد، فرزند او نمازش را هم نمی‌خواند. (تراشیون، ۱۳۹۹: ۸۲-۸۳) در روایت آمده است: پیامبر اکرم ﷺ فرمود: اگر یکی از شما در تنگنا قرار گرفت، از خانه بیرون برود و خود و خانواده‌اش را محزون نسازد. (عاملی، ج ۱۲، ۱۳۶۷: ۱۲)

پدر و مادر توجه داشته باشند که فرزندان از کودکی به والدین خود اعتماد دارند و فقط حرف‌های خصوصی خود را به ایشان می‌گویند این والدین هستند که با برخی اعمال

ناصحیح سلب اعتماد از فرزندان خود می‌کنند. لذاست که صفا صمیمیت خود با فرزندش را حفظ نماید طوری که فرزندش حس نکند که پدر و مادرش نقش پلیس را در خانه بازی می‌کنند. خانواده بداند عدم درک صحیح کودک در صورت انجام خطا و اشتباه، سرکوفت زدن به کودک در صورت انجام خطا، مطرح کردن خطای کودکان در بین فامیل و دوستان کودک، مقایسه نابجای کودک با هم سن و سالان دوست و فامیل و احترام نگذاشتن به شخصیت کودک در اجتماع همه و همه باعث سلب اعتماد فرزندان از والدین می‌شود و در این صورت به والدین خود اعتماد نمی‌کنند. خانواده توجه داشته باشند در صورت سرزنش و یا سلب اعتماد فرزندانش از خود فرزندان بهترین راه در امان ماندن از سرزنش‌های والدین نگاه‌داشتن یا حتی دروغ گفتن می‌دانند، به دلایل مختلفی نوجوانان ممکن است دچار خطا و اشتباه در فضای مجازی شوند، فرزند باید به پدر و مادر خود اعتماد داشته باشند. تا در صورت بروز لغزش به اطلاع والدین برسانند تا از آسیب‌های احتمالی بعدی جلوگیری کنند. (جعفریان یسار، ۱۳۹۵: ۸)

۱۱. هم قد، هم فکر شدن با کودک

وقتی استفاده از ابزارهای خاص موجب بروز آسیب‌های فراوان می‌شود مطمئناً باید به دنبال جایگزینی مناسب بود تا میزان آسیب‌ها به حداقل رسانده، تهدید را به فرصت تبدیل کند به برای کاهش آسیب‌ها و معضلات این ابزارها حرکت به سوی آداب و رسوم فرهنگ اسلامی ضروری است. بهترین و مهم‌ترین بستری که می‌تواند این جایگزینی را انجام دهد و ضمن غنی‌سازی و صحیح اوقات فراغت، فرهنگ اصیل اسلامی را تقویت یا احیا کند. خانواده و کارکردهای مربوط به آن است. شاید موارد ذیل بتواند جایگزین مناسبی برای ارتباطات نادرست فضای مجازی در خانواده‌ها شوند:

گفتگو و تعاملات خانوادگی؛ پیامبر خدا ﷺ فرمود: «جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ اعْتِكَافٍ فِي مَسْجِدِي هَذَا» ارتباط با اقوام و بستگان؛ قال الامام الصادق عليه السلام: «صَلِّهِ الْارْحَامَ تُحْسِنُ الْخُلُقَ وَ تُسَمِّحُ الْكُفَّ وَ تُطَيِّبُ النَّفْسَ وَ تَزِيدُ فِي

الرِّزْقِ وَ تُنْسَى فِي الْأَجْلِ» و ارتباط با دوستان شایسته، «رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: مَنْ زَارَ أَخَاهُ فِي بَيْتِهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ أَنْتَ ضَيْفِي وَ زَائِرِي عَلَيَّ قِرَاكَ وَ قَدْ أُوجِبْتُ لَكَ الْجَنَّةَ بِحُبِّكَ إِيَّاهُ.» داستان گویی، بازی‌ها و تفریحات سالم، (قال رسول الله ﷺ الهوا والعبوا فاني اكره ان يري في دينكم غلظة) به خصوص همراه فرزندان و ... یکی از لوازم اساسی به منظور رشد روحی و جسمی کودکان بازی کردن است. بازی با وسایل گوناگون و متناسب از ابزار بروز خلاقیت و استعداد کودکان است، در این میان نقش والدین و بزرگ‌ترها در جهت دادن به بازی کودکان و تشویق آنان به بازی‌های مفید بسیار مهم و مؤثر است، به این منظور شرکت والدین در بازی بچه‌ها و همبازی شدن با آن‌ها، علاوه بر رفع تنهایی کودکان می‌تواند بر نشاط و صمیمیت کودک و والدین تأثیر مثبت بگذارد، به همین منظور است که رسول خدا ص در بازی کودکان شرکت می‌کرد و با آنان همبازی می‌شد، از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نقل شده است که ایشان فرمودند: مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَابَ لَهُ؛ (صدوق، ج ۲۱: ۴۸۶) هر کس کودکی داشته باشد باید با او مانند خودش رفتار کند.

به قول مولوی:

چو با طفلی سرکارت فتاد پس زبان کودکی باید گشود

همراهی والدین با فرزند در استفاده از فضای مجازی، اولین اصلی است اینکه والدین باید هم قدم فکر کودکان شوند. بنابراین، در کودکان، شکاف نسلی که توسط شبکه‌های اجتماعی رخ داده است را می‌بینیم. تفاوت تفکر کودکان با والدین فوق‌العاده زیاد کرده است فرزندان در یک فضای بزرگ‌شده است که هیچ قرابت فکری با پدر و مادرشان ندارند؛ فرزندان یکسری سرگرمی‌ها، آرزوهای و علاقه‌مندی‌های دارند که در فضای مجازی که برای پدر و مادر اصلاً قابل‌درک نیست. کودکان در فضای مجازی یکسری واژه‌های

آموزش دیده‌اند و استعمال می‌کنند که پدر و مادر اصلاً متوجه نمی‌شوند. پس والدین محترم سطح آگاهی‌شان را بالا ببرند و فرزندان خود را در این راه، همراهی کنند. اگر از جانب والدین همراهی صورت نگیرد مطمئناً فرزندان در فضای مجازی سراغ کسانی خواهند رفت که همراهی‌شان می‌کنند؛ یعنی ما خودمان گاهی وقت‌ها با بچه‌ها همراهی نمی‌کنیم، خودمان عامل مهم هستیم که کودکانمان را در فضای مجازی از دست می‌دهیم و یا جذب فضای مجازی می‌شوند. پس این هم قد شدن والدین با فرزندان امر مهمی است وقتی فرزندشان می‌آید راجع به یک موضوعی که قبلاً در فضای مجازی دیدند، برای پدر و مادرش صحبت می‌کنند پدر و مادر دقت کنند که با نگاه و با سطح فکری کودک با کودک صحبت کنند.

۱۲. فرزندم دوست ندارد همراهی‌شان نمایم

این اتفاق، نه تنها برای کودک، بلکه برای پدر و مادرها هم پیش می‌آید اینکه؛ زن از شوهر و شوهر از زن پنهان‌کاری می‌کنند و دوست ندارند، محتویات گوشی همدیگر را ببینند. حالا کودکان هم دوست ندارند پدر و مادرشان در کنارش نشسته و همراهی‌شان کنند و حتی گاهی ممانعت هم می‌کنند!

طبق نظر کارشناسان؛ پدر، مادر خانواده و یا کودکان در یک فضاهای حرکت می‌کنند که شاید محتویات زن برای شوهر و از شوهر برای زن مناسب نباشند در مورد کودک؛ نیز همچنین است شاید دوست نداشته باشند که پدر و مادر محتویات داخل گوشی‌اش را ببینند یا از باب رعایت ادب و یا به خاطر محتویات مستهجن.

وقتی فرزندان دوست ندارند پدر و مادر از آن‌ها کنترل و نظارت کنند. آن‌ها مجبور هستند تسلیم کودکان خود شوند. اول اینکه؛ پدر و مادر از مواضع و جایگاه خودشان پایین بیایند. دوم اینکه؛ هم سطح فکری بچه‌ها شوند؛ با یک نگاهی وارد شوند که کودکان را جذب خودشان نمایند. سوم اینکه؛ والدین از بچه‌ها روش استفاده از شبکه‌های اجتماعی و نحوه کار کردن با آن‌ها را از فرزندان خود بخواهند اینکه درج مطلب و جستجوی مطلب و عضویت در گروه و کانال‌های مختلف به چه صورت امکان‌پذیر

هستند. در این صورت کودکان ناخدا گاه می‌روند به سوی آموزش دقیق‌تر و بالا بردن سطح آگاهی‌شان چون‌که در خود احساس شخصیت و مسئولیت می‌کنند تلاش می‌کند به نحس احسن به والدینشان آموزش‌های لازم بدهند. همین انتقال مهارت و آموزش نحوه کار کردن با شبکه‌های اجتماعی توسط فرزندان اگر خوب صورت گیرد می‌تواند یک مرحله همراهی والدین با فرزندان محسوب شود صمیمیت بین خانواده بیشتر می‌شود کودک هم احساس شخصیت می‌کند در ذهنش خطور می‌کند اینکه به پدر و مادر دارند آموزش می‌دهند در واقع احساس مفید بودن می‌کند. در این صورت صمیمیت و اعتماد فرزند نسبت به والدینشان زیاد می‌شود پدر و مادر می‌توانند با فرزندان همراهی را شروع نمایند اینکه عملاً از آن‌ها بخواهند آموزش‌های لازم را بدهند مادر و یا پدر پهلوی فرزندش نشسته فرزنددی که سرش روی گوشی‌اش است و در چنین موقعیت والدین کنجکاوی نمایند این چیست و این شخص کیست؟ در حین توضیح کودک به والدین متوجه خواهد شد که فرزندانشان با چه دوستانی در ارتباط هستند. از طرف دیگر فرزندان نیز متوجه خواهند شد که نمی‌توانند چیزی را از پدر و مادرشان مخفی کنند. از این‌رو، حذف می‌کنند و یا بعد این مراقبت بیشتر خواهند کرد اینکه با هرکسی دست دوستی، درخواست ندهند. وقتی والدین از کانال و محتویاتش و دوستان فرزند یکسری اطلاعات کسب کرد متوجه خواهند شد اینکه عکس پروفایل فرزندش به دید نمایش همه است و همه می‌بینند.

۱۳. برخورد لحظه‌ای ممنوع

آنچه کارشناسان محترم توصیه نموده این است که در صورت برخورد والدین با صحنه‌های عجیب درگوشی کودکانشان سعی کنند در همان لحظه با کودکانشان برخورد نکنند باید صبر نماید و آگاهی و مهارت‌های لازم را کسب کنند سر فرصت با برنامه‌ریزی کامل اقدام نماید و به اتفاق همدیگر تصمیم بگیرند اینکه شبکه‌های اجتماعی از گوشی فرزندان حذف شود و یا بمانند اگر پدر و مادر در همان لحظه از خودشان واکنش و عکس‌العمل نشان دهند کودکان را تحقیر و سرزنش نمایند این باعث می‌شود که ارتباط کاملاً قطع شود این برخورد سازنده که نیست هیچ بلکه تخریب‌کننده هم است.

۱۴. خانواده و عدم تمایل به همراهی

گاهی اتفاق می‌افتد پدر و مادر علاقه‌ای برای همراهی با فرزندانشان در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی ندارند راه چاره چیست؟ چه کار کنیم این ذوق همراهی برای پدر و مادر ایجاد شود تا اینکه فرزندانشان را همراهی کنند تا دچار آسیب نشوند؟ آنچه گفته شده است در چنین موقعیت پدر و مادر باید از خود گذشته‌ای نشان دهند اگر از خودگذشتگی نشان ندهند فرزندانشان دچار آسیب خواهند شد درست است که طبق ذوق پدر و مادر نیستند ولی اقتضای این را دارد فرزندان خود را جذب نمایند.

در نتیجه می‌توان گفت اگر کودکان درگیر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی شدن و پدر و مادران هم با آن‌ها همراهی لازم را کردند و خیلی از خطرات را متوجه شدن برخوردار لحظه‌ای نکردن اگر برخورد لحظه‌ای صورت گیرد و بگویند من می‌دانم که داخل گوشی چه خبر است و چه اطلاعاتی داری و با چه کسانی صحبت می‌کنید با چنین وضعیت ممکن است والدین با واکنش و دفاع بدی از جانب کودک خود مواجه شوند چون که شخصیت کودک تخریب شده است، اینجاست که والدین نه تنها همراهی خود را با کودک از دست می‌دهند بلکه با خود باختگی و یک نوع شکست مواجه خواهند شد؛ و اما اگر به کودک نگویند پدر و مادر یک‌قدم جلوتر و برنده خواهند بود. اگر پدر و مادر بگویند که داخل گوشی‌شان چه خبر هست کودکان و نوجوانان هزاران توجیه برای کارشان بلد هستند، توجیه می‌کند، مسئله را کاملاً طبیعی جلوه می‌دهند منکر شوند یا بگویند اشتباه شده یا اصلاً این محتوا مال من نیست مال دوستم است!

اخطار از جانب پدر و مادر یا مستقیم است که گفته شد و یا غیرمستقیم اینکه پدر و مادر در اتاقی نشسته نقشه را طوری اجرا نماید و صحبت صورت گیرد که کودک در اتاق دیگر صدا را کاملاً دریافت نماید

قصه را چنین شروع نمایند پسر بچه‌ای نوجوان داخل گوشی‌اش کلیپ و محتویات نامناسب بود پدر و مادرشان متوجه شده است آآن فرزندش از خجالت پدر و مادر نمی‌توانند صحبت نمایند این نوع صحبت مطمئناً زنگ خطر است و یا در قصه‌ای دیگر

پدر به مادر فرزندش با صدا بلند می‌گویند فلانی دوست و همکارم قدیمم را می‌شناسی این آقا برایش یک اتفاقی افتاده است مثل که از داخل گوشی پسرش یکسری محتویات نامناسب و زشت پیدا کرده است الآن به‌عنوان جرم شناخته‌شده است هم گوشی‌اش و خودش را گرفتار نموده است. اگر دقت نماییم این نحو صحبت کردن خودش مقداری ترس وحشت ایجاد می‌کند برای فرزند همین خانواده قصه‌گو ذهنیت ایجاد می‌شود که نشود خدای نکرده برای من همین اتفاق رخ دهد این یک نوع زنگ خطر غیر مستقیم گفته می‌شود و اگر والدی مستقیم وارد عمل شوند و عیب‌ها را بگویند ممکن است همراهی والدین با فرزندانشان قطع می‌شود اینکه دیگر بچه‌ها با والدینشان همراهی نمی‌کنند که هیچ بلکه دیگر به حرف‌هایش هم گوش نمی‌دهند.

والدین محترم اگر بخواهند این همراهی استمرار داشته باشد و اعتماد کودکان خود را جلب نمایند احساسات خود را کنترل کنند با دیدن صحنه‌ها زود عصبانی نشود و غصه نخورند اگر والدین از موضع خود پایین آمدن و زود احساساتی نشدن همراهی خوبی رخ می‌دهد.

۱۵. همراهی فرزند با پدر و مادر (تربیت معکوس)

گاهی همراهی و تربیت معکوس در خانواده رخ می‌دهد؛ به‌جای اینکه پدر و مادرها مواظب فرزندشان باشند. فرزندان مواظب پدران و مادرانشان هستند. ما امروزه در عصری زندگی می‌کنیم که تربیت معکوس بین فرزندان و والدین اتفاق می‌افتد کودکان عصر رسانه از مهارت بالایی برخوردار هستند و آن‌قدر مهارت دارند که از پدر و مادرشان مواظبت می‌کنند تا اینکه چشمشان به دیدن صحنه‌های مستهجن باز نشوند.

توصیه می‌شود اینکه والدین بروند با بچه‌های شأن همراهی بکنند و از طرف دیگر پدر و مادران خودشان درگیر رسانه نبودند و نمی‌دانستند که رسانه چقدر جذاب است بعد پدر و مادر هم وقتی وارد می‌شود تعجب می‌کنند که این فضای مجازی چقدر جذاب است در این صورت مسئله کاملاً فرق می‌کند به‌جای که بیایند با فرزند خود همراهی بکنند، خودشان نیاز به همراهی دارند. همه والدین درگیر هستند و هم فرزندان نگران والدین خود هستند

رسانه‌ها خیلی جذاب هستند. آمارها نشان می‌دهند که قطعاً پدر و مادرها و افراد بالغ اعتیاد بیشتر به فضای مجازی نسبت به جوان‌ها دارند، در واقع این اعتیاد والدین است که فرزندان‌شان از والدینشان فاصله گرفتن و پناه به فضای مجازی آوردند و گاهی اوقات اتفاق می‌افتد والدین به فرزندان خود گوشی به‌عنوان هدیه می‌خرند تا آن‌ها سرگرم باشند. البته از این سرگرمی دو تعبیر می‌توان داشت یکی خود سرگرمی و از دیگری به‌عنوان صدا خفه کن استفاده می‌کنند. در نتیجه فاصله بین خانواده‌ها و فرزندان زیادتر می‌شود و وقتی فاصله بیشتر شد کودک در هر محیطی نه‌تنها در فضای مجازی در دنیای حقیقی هم تا سن بالا می‌رود پذیرش دوستان ناباب را دارند تا یک پیش‌نهاد بدی می‌شود و آن را می‌پذیرد. این به خاطر این است که فاصله آن‌قدر زیاد است که دنبال جای می‌گردد که به آن اعتماد کند. بنابراین، والدین فرزندان خویش را درست همراهی کنند و خانم‌ها محترم‌نقشی بسیار مهمی را می‌توانند در خانه نسبت به پدر داشته باشند اگر هرکسی نقش خودش را درست ایفا کند، هیچ‌کسی در فضای مجازی آسیب نمی‌بینند به خاطر اینکه این فرد وقتی کانون خانواده را گرد کرد که فقط زن می‌تواند این کار را نماید همه دور این کانون جمع می‌شوند طبق آمار نشان می‌دهد امروز بیشترین استفاده‌کنندگان از فضای مجازی خانم‌ها هستند مخصوصاً خانم‌های خانه‌دار وقتی خود خانم‌ها درگیر شد و فرصت کافی برای همراهی نداشته باشد همین اتفاق پیش می‌آید گاهی اتفاق می‌افتد حضور بیش‌ازحد والدین در فضای مجازی باعث می‌شود که فرزندان خویش را از دست بدهند پس در نتیجه اعتیاد چه در فضای مجازی و چه در فضای حقیقی باعث فروپاشی خانواده‌ها می‌شوند پس خانواده‌ها آگاهی کسب کنند و سطح آگاهی‌شان را نسبت به این تکنولوژی ببرند بالا و تا بتوانند فرزندان خویش را همراهی نمایند. (ضابط، بی‌تا، mehrbanooty-apar.com/tusi.ir)

ب) راهکارهای فردی مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان

۱. خودکنترلی و خودنظارتی

راهکارهای فردی شامل یکسری اقداماتی می‌شود که از جانب خود فرد قابل اعمال هستند از قبیل خودکنترلی و خود نظارتی و حتی در بعضی از مواقع فرد باید از خودگذشته از خودگذشته کی نشان دهد اینکه تشخیص دهند شبکه‌های که مخرب و ضد اخلاقی هستند استفاده نکنند.

۲. ایمان داشتن به تعالیم و باورهای دینی

ایمان داشتن به تعالیم و باورهای دینی اینکه در فضای مجازی مثل فضای واقعی و حقیقی مواظب رفتار خود باشد و باور داشته باشد که همان‌طور که خدای متعال در فضای حقیقی ناظر بر اعمال و رفتار ما است در فضای مجازی؛ نیز همان‌طور خدا ناظر بر اعمال و رفتار ما خواهد بود.

۳. دوری از استفاده اعتیادآور

اعتیاد به فضای مجازی و اینترنت می‌تواند مشکلات جدی تحصیلی و خانوادگی برای مخاطبان به وجود آورد اگر استفاده‌کنندگان از اینترنت نتوانند به مدت یک ماه دوری از اینترنت را تحمل کنند، در معرض خطر اعتیاد به آن قرار دارند؛ و متأسفانه شاهد این پدیده در میان جوانان هستیم. به طوری که برخی از جوانان شب‌ها را تا صبح با اینترنت می‌گذرانند و تمام صبح خواب هستند و این مسئله آغازگر آسیب‌هایی متعدد دیگر نیز می‌شود. از جمله این آسیب‌ها می‌توان به آسیب‌های خانوادگی، ارتباطی، عاطفی، روانی، جسمی و اقتصادی اشاره کرد. (رحیمی، پرنده، نقی پور، ۱۳۹۴: ۱۷)

۴. اتلاف وقت

آنچه در فضای مجازی پرداخت می‌کنیم فقط پول نیست بلکه حیثیت، آبرو و سلامت روحی روانی است. اتلاف وقت و عمر گران‌بهای انسان است. عمر، ارزشمندترین موهبت الهی است که خدای متعال به انسان عنایت فرموده است؛ زیرا فرصت رسیدن به سعادت دنیا و آخرت را در اختیار انسان قرار می‌دهد.

گرچه فرصت ساعات و روزهای آینده قابل جبران است؛ اما فرصت‌های ازدست‌رفته، دیگر باز نمی‌گردد. امیر مؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «الْفُرْصَةُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ فَاَنْتَهْزُوا قُرْصَ الْخَيْرِ.» (نهج البلاغه، حکمت: ۲۱) فرصت‌ها همانند ابر درگذرند. پس فرصت‌های کار خوب را غنیمت بشمارید.

۵. آسیب‌های جسمی

فضای مجازی می‌تواند اثرات فیزیولوژیک متعددی در جسم ما ایجاد کند. اثرات که معمولاً خارج از حوزه کنترل ما هستند، مثل کوچک شدن مردمک چشم هنگام نگاه کردن به نور شدید صفحه گوشی، یا لپ‌تاپ دیگر مثل افتادن سرشانه‌ها، خارج شدن ستون فقرات از حالت طبیعی، فشارهای عصبی، کم شدن فعالیت کلی بدن، رکود فعالیت‌های معده، چاقی، انزوای اجتماعی، فشارخون و ضربان قلب ما را افزایش می‌دهند. (جعفریان یسار، ۱۳۹۵: ۸)

ج) آموزش فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی برای کودکان

آموزش سواد رسانه‌ای

دانستن از نیازهای بشر است و دنیای مجازی اینترنت در حال حاضر به خوبی این نیازها را پاسخ می‌دهد و کاربران فضای مجازی در اینترنت به دنبال پاسخ سؤال‌های هستند که در دنیای واقعی ممکن است هیچ‌گاه به آن دست نیابد. فناوری اطلاعات با سرعت شگفت‌انگیزی تمامی ارکان حیات بشری از جمله مقوله‌ی نظم و امنیت و آرامش عمومی را دست‌خوش تحولات و دگرگونی‌های اساسی نموده است. (احمدوند، عطایی، ۱۳۸۵: ۱۰)

حضرت علی علیه السلام فرمود: عامل اصلی ارتکاب رفتار انحرافی را جهل دانسته است در دعای کمیل فرمود: «ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ تَجَرَّأْتُ بِجَهْلِي» (فرازی از دعای کمیل) به خود ستم کردم و از روی نادانی جرئت نمودم. آموزش و فراگیری سواد رسانه برای کودکان فقط توسط خانواده و مدرسه حاصل می‌شود، توجه داشته باشند و بدانند سواد رسانه از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است اگر از سواد رسانه‌ای برخوردار باشیم جلو نفوذ فرهنگ

غرب را می‌گیریم. در حقیقت باسواد رسانه‌ای است که ما می‌توانیم با دید شفاف مرز بین دنیایی واقعی و دنیایی که رسانه‌ها برای ما می‌سازند را تشخیص بدهیم. سواد رسانه‌ای مثل یک نقشه می‌ماند ما اگر این نقشه در دست داشته باشیم خیلی راحت به آدرس می‌رسیم. (حسینی بامیانی، ۱۳۹۹)

سزاوار است جلسات آموزشی فضای مجازی در تمام نهادها، ارگان‌ها، مساجد و مراکز علمی برگزار شود و والدین و کاربران را با فواید، آسیب‌ها و نحوه استفاده اصولی و صحیح از شبکه‌های مجازی آشنا کنند.

در مدارس نیز باید این‌گونه جلسات برای دانش‌آموزان برقرار گردد تا آن‌ها با آگاهی لازم به سراغ این ابزار بروند و نیاز علمی خویش را برطرف کنند.

نهاده‌ای آموزشی باید مطالب مفید و آموزنده‌ای را درباره فضای مجازی در کتاب‌های درسی و دانش‌آموزان قرار دهد و آن‌ها را بیشتر با این محیط آشنا کند. (صادقی، ۱۳۹۵: ۴۲)

نرم‌افزارهای مورد استفاده در فضای مجازی اکثر برای کاربران خود ناآشنا هستند اگر کاربران بخواهند از عهده‌ی این ابزارهای برپایه باید در مدارس از معلمین خود بخواهند تا آموزش دهد؛ و معلمین باید در عرصه آموزش باید از اطلاعات بالای برخوردار باشند وقتی در کلاس درس حاضر می‌شوند و می‌خواهند مطلبی را سرچ کنند با مشکل مواجه نشوند؛ یعنی نحوه کار با تبلت، گوشی همراه، لبتاپ را خوب بلد باشد تا همه دانش‌آموزان نیز از استاد یاد بگیرند که چطور می‌شود از اینترنت مطالب مفید بدون اتلاف وقت سرچ کرد.

کودکان، فکر می‌کنند که شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی برای سرگرمی و پر کردن اوقات فراغت است. وقتی دید نهاد آموزش‌دهنده و یا معلمش این‌طور استفاده مفید می‌کنند، قطعاً تأثیرگذار خواهد بود، معلمین و مبلغین دینی نقش فراوانی می‌توانند در حوزه استفاده درست از فضای مجازی داشته باشند و نیز می‌توانند گروه تشکیل دهند و خانواده‌ها و یا بچه‌ها را در آنجا دعوت نمایند و نحوه کار نمودن در فضای مجازی را آموزش دهند.

شاید بعضی از کاربران نصیحت آمرانه را دوست نداشته باشند، معلمین می‌توانند از طریق کاریکاتور در مورد آسیب‌های فضای مجازی آگاهی دهند. مثلاً یک عکس خنده‌دار

صحنه‌ها و محتوای غیراخلاقی است؛ گرچه برخی از کارشناسان معتقدند فیلتر کردن شبکه‌های اجتماعی مفسده‌دار راهکار اساسی و کارآمدی نیست؛ ولی باید توجه داشت که فیلتر کردن محتوای نامناسب در حدّ خودش مفید و کارآمد است؛ هرچند کافی نیست؛ لذا مسئولین باید علاوه بر فرهنگ‌سازی استفاده صحیح از فضای مجازی، قوانین و مجازات سنگین و بازدارنده‌ای را وضع و آن‌ها را با تمام قدرت اجرا کنند تا کاربرانی که قصد آلوده کردن فضای مجازی را دارند، نتوانند به مقاصد شیطانی خود برسند. (صادقی، ۱۳۹۵: ۵۴)

مسئولان باید افرادی را برای این کار انتخاب کنند که دارای ایمان قوی باشند و تخصص کافی باشند و بتوانند بهترین شبکه‌های اجتماعی متناسب با فرهنگ و نیاز جامعه، آن را در اختیار علاقه‌مندان قرار دهد تا افراد کم‌تر به سراغ شبکه‌های اجتماعی خارجی که غالباً دارای محتوای مفسده‌دار هستند؛ بروند.

طبق آخرین بررسی‌های انجام‌شده ۳۲ درصد جمعیت روزانه بیش از یک ساعت زمان را برای حضور در این فضاها اختصاص می‌دهند که باید از این فرصت مناسب بهترین بهره‌برداری کرد.

بسیاری از کارشناسان معتقدند تولید شبکه اجتماعی ملی ضروری است؛ زیرا همه کشورهای پیشرفته دنیا متناسب با فرهنگ جامعه متبوع شبکه‌های اجتماعی دارند؛ اما کاربران کشور ما از محصولات بیگانه استفاده می‌کنند که به مرور زمان فرهنگ آن‌ها موردپذیرش قرار می‌گیرد. پس باید شبکه‌های اجتماعی داخلی به سرعت تولید و با تبلیغات گسترده در اختیار کاربران قرار گیرد.

تاریخ زمانی که از اینترنت کشورهای خارجی استفاده می‌کنیم، امنیت و سلامت در فضای مجازی وجود ندارد، لذا باید به سمتی حرکت کنیم که کاربران داخلی با اطمینان خاطر از فضای مجازی استفاده کنند و ضمن اینکه دغدغه سرقت اطلاعات شخصی خویش را نداشته باشند؛ و اینترنت و شبکه‌های اجتماعی از محتوای فاسد و منحرف‌کننده پاک باشند و این کار با راه‌اندازی اینترنت ملی محقق می‌شود. متأسفانه تاکنون این راهکار تحقق پیدا نکرده است.

اگر اینترنت ملی راه اندازی شود، متخصصین داخلی می توانند با اطمینان خاطر به ایجاد شبکه های اجتماعی ملی بپردازند و نیازهای مردم جامعه را برطرف کنند. (لونی؛ جلالی فراهانی ۱۳۹۴/۱۷/۶: ۱۸)

در پیام مقام معظم رهبری خطاب به مسئولان چنین آمده: این شورا وظیفه دارند مرکزی به نام مرکز ملی فضای مجازی کشور ایجاد نمایند تا اشراف کامل و به روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی و تصمیم گیری نسبت به نحوه ی مواجهه فعال و خردمندانه ی کشور با این موضوع از حیث سخت افزاری، نرم افزاری و محتوایی در چارچوب مصوبات و رای عالی و نظارت بر اجرای دقیق تصمیمات در همه سطوح تحقق یابد. (جعفریان بسار، ش ۴، ۱۳۹۵: ۸)

وضع قوانین سخت گیرانه تر جهت برخورد با مجرمان جرائم اینترنتی و اجرایی کردن قوانین آن، آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرائم رایانه ای و اقدام در جهت ناکارآمد کردن دسیسه های دشمنان را می طلبد.

نتیجه گیری

آنچه گفته شد، می توان نتیجه گفت فیلترینگ سانسور و قطع دسترسی و کلاً اعمال محدودیت های اجتماعی به هیچ وجه عنوان راهکار مناسبی برای کنترل بازتابی ها منفی این پدیده نیست و بعضاً نتایج عکس را در پی دارد. در واقع بهتر است با افزایش سطح آگاهی ها و آموزش های لازم کودکان را به سمت استفاده مطلوب و درست از این شبکه ها سوق داد و در مقابل مخاطرات آن واکنش نمود. خانواده، مدرسه و مسئولین حاکمیت باید بستری لازم را فراهم آورند تا کودکان و نوجوانان جامعه خود به این بلوغ فکری دست یابند که کدام بخش از این پدیده یک تهدید و کدام ابزار آن یک فرصت در جهت اعتلای سطوح فردی اجتماعی شان است. آقای حبیبی مدیر مرکز علوم اعتیاد دانشگاه تهران در مطالعات که به روی این افراد انجام داده بیان می کند: گاهی والدینی که از عملکرد ضعیف فرزند نوجوانشان در مدرسه گلایه دارند و به تصور اینکه این مشکل تحت تأثیر مواد مخدر است و به من مراجعه می کنند. این نوجوان چنان در دنیای مجازی غرق می شوند که از خواب،

خوراک، مسئولیت‌ها و فعالیت‌های روزمره شأن بازمی‌مانند. مسئله اصلی این است که این نوجوان به اینترنت و فضای مجازی معتاد شده‌اند.

رابطه‌های مبتنی بر آسیب‌های فضای مجازی برای کودکان

منابع

قرآن

نهج البلاغه

۱. احمدوند، علی محمد، عطایی، امیر مسعود، (۱۳۸۵)، «نقش فناوری اطلاعات (it) در سستم پلیس و فضای مجازی»، تهران، توسعه انسانی پلیس (۲۴ صفحه - از ۵ تا ۲۸).
۲. آیت الله خامنه‌ای، علی، (۱۳۹۰/۱۰/۱۱)، «زن و خانواده سومین نشست اندیشه‌های راهبردی»، <https://farsi.khamenei.ir>
۳. بیابانگرد، اسماعیل، فرزند من و رسانه، (۱۳۸۷)، تهران، نهاد ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده.
۴. تحقیقی، لیلا، (تابستان ۱۳۹۴)، «خانواده و اینترنت»، شماره ۲۹ و ۳۰ از ۸۵ تا ۸۸.
۵. تراشیون، سیدعلیرضا، (۱۳۹۹)، والد سوم، قم، دفتر نشر معارف.
۶. جعفریان یسار، حمید؛ خدایاری، ناهید؛ حسن‌زاده، لیلا؛ (زمستان ۱۳۹۵)، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران)، دوره دوم، شماره ۴ (۱۰ ص از ۱۵ تا ۲۴).
۷. حسینی بامیانی، سیدهادی، (۱۳۹۹)، تأثیرات فضای مجازی بر تغییرات فرهنگی خانواده‌های مهاجرین افغانستان مقیم شهر مقدس قم - سه دهه اخیر، پایان‌نامه ارشد.
۸. حیدرزاده، مصطفی، «اعتمادهای مجازی و آسیب‌های اجتماعی»، ۰۷ مهر ۱۳۹۳ <https://iqna.ir/fa/news>
۹. رحمان زاده، سید علی، (۱۳۸۹)، کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در عصر جهانی شدن.
۱۰. رحیمی، محمد، پرنده، رادبه، نقی‌پور، پریسا، (۱۳۹۴)، بررسی جامعه‌شناختی رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و سردی روابط زناشویی زوجین مطالعه موردی مزدوجین ۵ سال اخیر شهر خلخال ارائه‌شده در کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین در علوم انسانی.
۱۱. السان، مصطفی، (۱۳۹۳)، حقوق فضای مجازی، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۱۲. صادقی، محمود، (۱۳۹۵)، احکام شبکه‌های اجتماعی، قم، معروف.
۱۳. صدوق، محمد بن علی، (۱۳۸۷)، من لایحضره الفقیه، ج ۳، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۴. ضابط، مصطفی - کارشناس رسانه و فضای مجازی، برنامه تلویزیونی مهربانو @mehr banooty-apar.com/tusi.ir

۱۵. طوسی، محمد بن حسن، (۱۳۶۵)، تهذیب الاحکام، ج ۸، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۶. عاملی الحر، محمد بن حسن، (۱۳۶۷)، وسائل الشیعة فی تحصیل مسائل الشریعة، ج ۱۵، قم، مؤسسه آل البیت.
۱۷. عقیلی میرزا اعتضاد السلطنه، تنبیه الخواص، تنبیه الخواص فی مقام الاخلاص، ج ۲.
۱۸. علی مرادی، مصطفی، (شهریور ۱۳۸۹) «سیر تطور شبکه‌های اجتماعی (نگاهی به آغاز و انجام شبکه‌های اجتماعی)، مجله» ره‌آورد نور، ش ۳۱.
۱۹. فجرى، محمدمهدى، (۱۳۹۷)، خانواده‌ها بدانند، مروری بر آسیب‌ها و راهکارهای استفاده از فضای مجازی، تهران، مهر امیرالمؤمنین چاپ احسان.
۲۰. فیروزآبادی، سید ابوالحسن، (۱۳۹۶)، فضای مجازی، اجتماع و فرهنگ، تهران، علمی، فرهنگی.
۲۱. قاسمی، محمد، اینترنت و تغییرات فرهنگی، مطالعات تاریخی - نظامی تابستان و پاییز ۱۳۸۹ - شماره ۷ و ۸ (۳۰ صفحه - از ۱۲۳ تا ۱۵۲).
۲۲. قرائتی، محسن، (۱۳۷۴)، تفسیر نور، موضوع اجتماعی و تربیتی ج ۱۰، مؤسسه در راه حق وزارت فرهنگ و ارشاد.
۲۳. کلیپ، کودکان و فضای مجازی، apararat.com/karbaraneh
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۵)، الکافی، ج ۶، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۲۵. گروه از مؤلفان: محمدحسین سیاح طاهری، مسعود چینی‌فروشان، ندامحمدزاده، محمدرضا طاهری، فاطمه عامل نیک، محمدمهدی نصر هرنندی، محمدمسجد زارع میرک آباد و نعیمه موحد، (بی‌تا)، حقیقت مجازی، درباره فضای مجازی چه بدانیم و چه بگوییم؟ تهران، مرکز ملی فضای مجازی.
۲۶. لونی، محمدرضا، فراهانی و جلالی، محمد، (۱۳۹۴/۶/۱۷)، «شبکه ملی اطلاعات چیست؟ آیا با برقراری شبکه ملی اطلاعات، اینترنت قطع خواهد شد؟»
۲۷. مجلسی، محمداقبر، (۱۳۱۵)، بحارالانوار، ج ۷۴، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۲۸. مرادی، امیر و کردلو، محسن، (بهار و تابستان ۱۳۹۶)، «بررسی افق‌ها و تنگناهای فضای مجازی و اینترنت بر تربیت اخلاقی»، نشریه فلسفه و کودک، سال ۴، ش ۳، تهران، صفحات ۷۹ - ۹۴.
۲۹. چشمه‌نور، مرتضی، پوریانی، جابر، نصیری، معصومه، (۱۳۹۷)، فضای مجازی و سواد رسانه‌ای، تهران، پشتیبان.
۳۰. شکرپیگی، عالیه، قراگوزلو، جلال و رقیه بهاری، (پاییز ۱۴۰۰)، «بررسی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر خشونت در زوجین»، رهپویه ارتباطات و فرهنگ، دوره اول، شماره اول، ص ۹۷ -

۱۰۶.

۳۱. موبیت، جرج، (دی ماه ۱۳۸۵)، «ارتباطات و رسانه‌ها: رژیم غذایی و تلویزیونی»، فصلنامه سیاحت غرب وابسته به مرکز پژوهش‌های صداوسیما، شماره ۴۲-۳۷ تا ۳۹.
۳۲. مهدی یاراحمدی خراسانی، سید صابر امامی، (۱۳۹۴)، مدیریت رفتاری فرزندان در فضای مجازی، تهران، به پویش.
۳۳. ورام بن اَبی فراس، مسعود بن عیسی، (۱۴۱۰ ق)، تنبیه الخواطر و نزهة النواظر المعروف بمجموعه ورام، ج ۲، ص ۱۲۲، قم، مکتبة الفقیه.

